

Andrzej Zapalowski
Polska

KONCEPCJA BUDOWY OBRONY TERYTORIALNEJ W PROGRAMIE AKCJI WYBORCZEJ SOLIDARNOŚĆ A KONCEPCJA OBRONY TERYTORIALNEJ RZĄDU PRAWA I SPRAWIEDLIWOŚCI

(THE CONCEPT OF TERRITORIAL DEFENCE IMPLEMENTATION IN THE SOLIDARITY ELECTORAL ACTION AND THE LAW AND JUSTICE POLITICAL PARTIES: A COMPARATIVE STUDY)

Streszczenie:

W obecnej dyskusji o organizacyjnej i prawnej formie oraz o celach sformowania Obrony Terytorialnej powinno się sięgnąć nie tylko po historyczne doświadczenia w dziedzinie wojny nieregularnej polskiej sztuki wojennej, ale przede wszystkim do doświadczeń związanych z pracą i koncepcjami utworzenia Obrony Terytorialnej z lat 1997-2001 w czasach rządów koalicyjnych Akcji Wyborczej Solidarności i Unii Wolności pod przywództwem premiera Jerzego Buzka, bowiem rząd Beaty Szydło w zasadzie kontynuuje linię polityczną Akcji Wyborczej Solidarności.

Summary:

Obecna koncepcja Obrony Terytorialnej po części pokrywa się założeniami Akcji Wyborczej Solidarności. Należy podkreślić, że proces odbudowy Obrony Terytorialnej przez rząd Prawa i Sprawiedliwości ma swoje korzenie w zmieniającym międzynarodowym środowisku bezpieczeństwa Polski – wynika on nie tyle z podstaw programowych partii, ale głównie z powodu rozpoczęcia wojny na Ukrainie oraz narosłego politycznego napięcia między UE i NATO z jednej strony a Rosją będącego rezultatem aneksji Krymu. Nadto, do sformowania OT przyczynił się zorganizowany ruch społeczny na rzecz odbudowy powszechnej formacji obronnej narodu odwołującej się do Armii Krajowej.

Słowa kluczowe:

siły obrony terytorialnej, Polska, Akcja Wyborcza Solidarności, Prawo i Sprawiedliwość

Keywords:

territorial defence forces, Poland, Solidarity Electoral Action, Law and Justice

W trwającej obecnie dyskusji nad formą organizacyjną, prawną oraz celami powołania Obrony Terytorialnej (OT) należy sięgnąć nie tylko do doświadczeń historycznych w zakresie polskiej sztuki wojennej w zakresie działań nieregularnych, ale przede wszystkim do doświadczeń związanych z pracami i koncepcjami powołania OT za czasów działającego w latach 1997-2001 rządu Jerzego Buzka, w ramach koalicji Akcji Wyborczej Solidarność i Unii Wolności, gdyż obecny rząd Beaty Szydło w zasadniczym swoim tronie personalnym jest kontynuatorem linii politycznej AWS.

W okresie minionych kilkunastu lat powstała bogata literatura naukowa dotycząca zasadności budowy tej formacji i napisano na ten temat sporo artykułów naukowych i publicystycznych. Zasadniczym problemem, z którym mieliśmy do czynienia pomiędzy latami 1997 a 2015, była niezrozumiała kwestia likwidacji jednostek OT, która trwała zarówno za rządów SLD-PSL jak i PiS. Największa jednak destrukcja tej formacji nastąpiła za rządów PO-PSL, kiedy to praktycznie doprowadzono do jej likwidacji – jedynie na czas wojny istniały wysoce skadrowane pododdziały OT. Wiele pytań budzi to, że pracownicy naukowci, którzy przez kilkanaście ostatnich lat uzasadniali konieczność powstania OT, a wielu wypadkach budowali teoretyczne i praktyczne podstawy jej powołania, nie stanowią obecnie bezpośredniego zaplecza tworzenia tej formacji. Chodzi tu zwłaszcza o profesorów: Ryszarda Jakubczaka, Józefa Marcza, Romualda Szeremietiewa, Jacka Pawłowskiego czy też dr. Krzysztofa Gąsiorka¹.

Wydaje się, iż powstanie w ostatnich latach masowego ruchu organizacji proobronnych, wymusiło na parlamentarnych partiach powrót do wspomnianej koncepcji w jej ograniczonej formie.

¹ Vide: J. Marczak, J. Pawłowski, *O obronie militarnej Polski przelomu XX-XXI wieku*, Warszawa 1995; R. Jakubczak, J. Marczak, K. Gąsiorek, W. Jakubczak, *Podstawy bezpieczeństwa narodowego Polski w erze globalizacji*, Warszawa 2008; J. Marczak, R. Jakubczak, M. Łuczak, K. Gąsiorek, *System obrony terytorialnej III Rzeczypospolitej Polskiej*, „Zeszyty Naukowe AON” 1998, nr 1(30); R. Jakubczak, J. Marczak, *Obrona terytorialna Polski na progu XXI w.*, Warszawa 1998; R. Jakubczak, *Obrona terytorialna III RP. Strategia, sztuka operacyjna, taktyka. Militarne bezpieczeństwo Rzeczypospolitej Polskiej u progu trzeciego tysiąclecia*, Warszawa [b.d.w.]; R. Szeremietiew, *Obronić Polskę*, Warszawa 1997; *Działania nieregularne w erze globalizacji*, red. R. Jakubczak, M. Minkina, Siedlce 2011; R. Jakubczak, *Współczesne wojaska obrona terytorialnej*, Warszawa 2002-2014; *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI w. Wyzwania i strategie*, red. R. Jakubczak, J. Flis, Warszawa 2006; R. Jakubczak, K. Gąsiorek, H. M. Królikowski, J. Marczak, *Działania nieregularne. Elementy strategii bezpieczeństwa narodowego Polski*, Warszawa 2011; *Rola organizacji proobronnych w systemie bezpieczeństwa państwa*, red. A. Tomczak, Warszawa 2016; J. Nowak-Jeziorański, *Słoń i jeź*, „Wprost” 19.07.1998, nr 29.

Zasadniczym problemem badawczym, który autor przyjął w tym artykule, jest odpowiedzenie na pytanie w jakim zakresie współczesna koncepcja OT pokrywa się z założeniami koncepcji AWS oraz na ile zmiana założeń w zakresie stworzenia OT była spowodowana załamaniem się dotychczasowej struktury bezpieczeństwa światowego. Należy zadać sobie także pytanie na ile na zmianę polskiej polityki bezpieczeństwa miała tocząca się od 2014 roku wojna na Ukrainie i czy jej doświadczenia w postaci użycia przez obydwie strony wspomnianego konfliktu jednostek paramilitarnych nie spowodowały zmiany myślenia w ośrodkach decyzyjnych w obszarze bezpieczeństwa Polski.

Program Akcji Wyborczej Solidarność w zakresie tworzenia Obrony Terytorialnej

Koncepcję programu Akcji Wyborczej Solidarność w zakresie obronności RP opracowywał zespół pod kierownictwem Romualda Szeremietiewa. Zawarto w nim takie zagadnienia jak: kwestia pełnego członkostwa Polski w NATO, budowa Narodowego Systemu Obrony Państwa czy też przebudowa Sił Zbrojnych RP w kierunku uzawodowienia wojsk operacyjnych z jednoczesną rozbudową wojsk obrony terytorialnej. W programie wyraźnie zaznaczono, iż wojska OT mają za główne zadanie obronę swego miejsca zamieszkania. W tym celu miano stworzyć system lokalnych wspólnot obronnych jako społecznego zaplecza dla formacji OT. Docelowo wojska OT miały liczyć 1,5 mln żołnierzy a wojska operacyjne 150 tys. żołnierzy. Osobą odpowiedzialną za kierowanie SZ RP w czasie wojny miał być Generalny Inspektor Sił Zbrojnych RP, którego przewidywano na naczelnego dowódcę w czasie wojny. W czasie pokoju miał on mieć rangę wiceministra ON. AWS postulował finansowanie SZ RP na poziomie 3% PKB, a środki kierowane do budżetu MON miały być rozliczane w trakcie jednego roku budżetowego. Postulowano także reaktywację Funduszu Obrony Narodowej, który miał zapewniać finansowanie zadań z zakresu bezpieczeństwa. Dodatkowo podkreślano, iż polski przemysł obronny i lotniczy jest gwarantem zachowania suwerenności Polski. Wskazywano na pilną potrzebę przygotowania doktryny obronnej Rzeczypospolitej Polskiej.

Szczególnym problemem, który powodował postawienie nacisku na zawarcie w programie AWS tworzenia OT, był fakt zahamowania w latach 1995-1997 procesu rozbudowy tej formacji. Praktycznie wszystkie koncepcje z tego okresu były odsyłane *ad acta*, bez podejmowania dalszych decyzji. Dodatkowo kierownictwo Sztabu Generalnego WP zaczęło wprost ośmieszać ideę tworzenia OT, a kierownictwo cywilne ministerstwa nie rozumiało istoty tej formacji i nie przejawiało żadnego zainteresowania tym problemem. Już w tym okresie część generalicji WP głosiła program małej sprawnej armii zawodowej w sytuacji posiadania ok. 4 mln przeszkolonych rezerw do 50. roku życia. Według ekspertów Akademii Obrony Narodowej wojska OT powinny liczyć na czas pokoju

ok.15-20 tys. żołnierzy, a w ramach trzymiesięcznego szkolenia poborowych powinno się rocznie przeszkalać 70-100 tys. żołnierzy².

Biorąc pod uwagę powyższe, program AWS w zakresie bezpieczeństwa państwa odnosił się także do budowy nowego systemu przysposobienia wojskowego młodzieży szkolnej i akademickiej, opartego o zasady pełnej dobrowoli uczestnictwa. W odniesieniu do służby wojskowej wspomniany program zakładał: utrzymanie zasady powszechnej służby wojskowej (przy czym w jednostkach OT okres służby miał wynosić trzy miesiące), przywrócenie obowiązkowej służby podoficerów rezerwy dla absolwentów szkół wyższych czy też wprowadzenie ochotniczej służby oficerów rezerwy. Pewnym *novum* miało być wprowadzenie zasady preferencji dla określonych stanowisk w państwie dla osób podejmujących dodatkowy wysiłek na rzecz obronności, wraz z zasadą zarezerwowania pewnych stanowisk do wyłącznej obsady przez oficerów i podoficerów rezerwy. Istotnym elementem działań na rzecz obronności państwa miał być zakaz zatrudniania w administracji państwowej i samorządowej osób uchylających się od wypełniania obowiązków obronnych³.

Całościowym elementem wspomnianego programu był dokument: *Podstawowe założenia Narodowej Strategii Obronnej Rzeczypospolitej Polskiej*, w którym zwrócono istotną uwagę na to, iż istotą strategii obronnej jest jej powszechność, która sprowadza się do przygotowania oraz wykorzystania w planowanej walce korzyści strategicznych wynikających z obrony własnego terytorium. Do istotnych elementów powszechności zaliczono:

- prowadzenie obrony na całym terytorium oraz wykorzystanie jego walorów w trakcie przygotowywania się do obrony;
- wojska obrony terytorialnej jako masowy komponent sił zbrojnych;
- współdziałanie całego społeczeństwa przy wykorzystaniu zasobów materialnych do wsparcia sił zbrojnych oraz prowadzeniu obrony cywilnej;
- prowadzenie działań nieregularnych w masowej skali;
- korzystanie ze wsparcia i pomocy politycznej oraz militarnej sojuszników⁴.

Podstawą programową rządu AWS-UW była umowa koalicyjna, w której w pkt. 27 zapisano, iż zostanie stworzony Narodowy System Obrony Państwa, a w zakresie jego realizacji jest *reorganizacja operacyjnych Sił Zbrojnych, których celem ma być armia mniej liczna o większej wartości bojowej...* (pkt. 27.3)

² *Obrona Terytorialna (OT) II RP*, opracowanie Katedry Obrony Terytorialnej i Cywilnej Wydziału Strategiczno-Obronno Akademii Obrony Narodowej z 10 stycznia 1998 r., s. 15, 18, 23, 24.

³ *Program Akcji Wyborczej Solidarność w zakresie obronności RP* (opracowany przez Zespół Programowy AWS ds. Bezpieczeństwa Narodowego), Warszawa 1-17 września 1997, s. 5-11.

⁴ *Ibidem*, s.12-19.

oraz rozbudowanie wojsk obrony terytorialnej, stworzenie sprawnego systemu obrony terytorialnej (pkt. 27.4)⁵.

Wspomniane zapisy zostały podkreślone uchwałą Komisji Obrony Narodowej Sejmu RP z 31 marca 1998 r., która została skierowana do Ministra Obrony Narodowej. Zostały w niej uwzględnione kwestie związane z OT – uchwała stanowiła, iż *obrona terytorialna winna stanowić istotny element naszego systemu obronnego, który będzie zdolny do: brania bezpośredniego udziału w walce, zabezpieczania działań wojsk operacyjnych, obronnego przygotowania terenu, ochrony obiektów i szkolenia rezerw, jak również udzielania wsparcia systemowi ratownictwa i obrony cywilnej w sytuacjach klęsk żywiołowych i innych zagrożeń czasu pokoju i wojny*. Ponadto we wspomnianej uchwale komisja ON wskazała, iż oczekuje że w terminie do 31 maja 1998 r. zostanie przedstawiona docelowa koncepcja systemu obrony terytorialnej oraz struktura OT⁶. Ministerstwo Obrony Narodowej wspomnianego terminu nie dotrzymało.

W czerwcu 1998 r. zespół naukowców wyłonionych z pracowników Akademii Obrony Narodowej opracował *Koncepcje systemu obrony terytorialnej*⁷. We wspomnianym dokumencie podkreślono, iż na obronę wydaje się tylko 2,4% PKB. W momencie powstawania dokumentu liczba przeszkolonych rezerw wynosiła około 6 mln. W dokumencie ponadto podkreślono niezbędność powszechności omawianej formacji. W chwili powstania dokumentu funkcjonowały trzy Brygady OT (BOT), powstałe na bazie likwidowanych jednostek operacyjnych, a mianowicie: 1. BOT w Gdańsku, 2. BOT w Mińsku Mazowieckim i 3. BOT w Zamościu. W dokumencie dodatkowo postulowano powołanie w Ministerstwie Obrony Narodowej Inspektoratu Obrony Terytorialnej, a w poszczególnych województwach – na bazie Wojskowych Sztabów Wojewódzkich – powołanie Dowództw Wojewódzkich OT (a w stosunku do lokalnych potrzeb i możliwości – Dowództw Powiatowych OT w powiatach oraz Dowództw Obrony Miast w dużych miastach). W dokumencie postulowano także przekazanie na szczebel wojewódzki obowiązków, zadań i uprawnień w sferze obronności. Według wspomnianej koncepcji wojewoda powinien posiadać kompetencje planowania i koordynacji obrony i ochrony województwa, dysponowania formacjami służb ochrony państwa oraz użycia jednostek OT w akcjach niemilitarnych bez zgody władz nadrzędnych czy też finansowania szkolenia obronnego i ratowniczego OT. Na szczebel powiatu postulowano przekazać kompetencje stosowne do wojewody a odnoszące się do powiatu, włącznie z jednostkami powiatowymi OT, wykorzystywanymi za zgodą wojewody. Do głównych cech OT zaliczono: dużą samodzielność w podejmowaniu działań bojowych oraz ratowniczo-ochronnych, powszechność i właściwe przestrzenne rozmieszczenie oraz strukturę dostosowaną do zadań, krótkotermino-

⁵ „Rzeczpospolita”, 12.11.1997.

⁶ Opinia nr 4 Komisji Obrony Narodowej dla Ministra Obrony Narodowej, 31.03.1998.

⁷ *Koncepcja systemu obrony terytorialnej*, AON, Warszawa 1998.

wą zasadniczą służbę wojskową, lekkie wyposażenie, rozwinięcie mobilizacyjne równoczesne z osiaganiem gotowości bojowej w rejonach przewidzianych do działań bojowych, równoczesne przygotowanie do działań regularnych i nieregularnych czy też zdolność do zorganizowania działań w rozproszeniu⁸.

Istotnym – oprócz finansowego – problemem w kontekście decyzji o zakresie osobowym budowanych formacji OT, był stan ilościowy karabinków automatycznych na wyposażeniu armii. Zasadniczo nie chciano się przyznać, iż w latach 90. sprzedano za granicę z magazynów mobilizacyjnych około milion karabinków AK-47, tak że w okresie tworzenia OT na wyposażeniu armii było ich do 600 tys. sztuk⁹. Należy podkreślić, iż w 1998 r. stan liczebny Sił Zbrojnych RP wynosił 240,6 tys. żołnierzy, a stan liczebny rezerw 343 tys. żołnierzy¹⁰.

Do końca 1998 r. terytorium Polski było podzielone na cztery okręgi wojskowe: Pomorski, Śląski, Warszawski i Krakowski. Od stycznia 1999 r. wprowadzono nowy podział na dwa okręgi wojskowe: Pomorski i Śląski o strukturze dywizyjno-brygadowej oraz Korpus Powietrzno-Zmechanizowany o strukturze brygadowej. W terenie, po reformie administracyjnej państwa, powstało 16 Wojewódzkich Sztabów Wojskowych. Same wojska lądowe liczyły wówczas etatowo 135 tys. żołnierzy przy około 40% uzawodowieniu.

Zasadniczy potencjał wojskowy Wojsk Lądowych był zlokalizowany w Pomorskim Okresie Wojskowym (pięć dywizji zmechanizowanych i jednostki wsparcia) oraz w Śląskim Okręgu Wojskowym (jedna dywizja zmechanizowana, dywizja kawalerii pancernej i jednostki wsparcia). W Korpusie Powietrzno-Zmechanizowanym znajdowało się 6 samodzielnych brygad wraz z jednostkami wsparcia. W 1999 r., w ramach integracji z NATO i tworzeniem nowej struktury SZ RP, rozpoczęto w Szczecinie tworzenie Korpusu „Północno-Wschodniego”, któremu operacyjnie podporządkowano 12. Dywizję Zmechanizowaną. Formą współpracy międzynarodowej było utworzenie dwóch batalionów, w składzie których w trakcie misji pokojowych znalazły się pododdziały z innych państw. Dotyczyło to batalionu polsko-litewskiego w Orzyszu i batalionu polsko-ukraińskiego w Przemyślu.

Proces rozwoju OT był od samego początku brany pod uwagę w dwóch wariantach. W pierwszym – na czas pokoju w 1998 r. miały istnieć trzy BOT liczące 1 640 żołnierzy a w czasie wojny rozwijane do sześciu BOT liczących 31 500 żołnierzy (podobnie było w II wariantcie). W 2003 r. w jednostkach na czas pokoju miało służyć 9 500 żołnierzy, zaś w jednostkach na czas wojny 72 926 (nieznacznie mniejsza liczba miała być w II wariantcie). Docelowo planowano roku, iż w 2012 r. w czasie pokoju w OT będzie liczyło 10 000 żołnierzy (około połowę mieli stanowić żołnierze zawodowi) rozwijanych w czasie

⁸ *Ibidem*, s. 19.

⁹ M. Likowski, *Gdzie jest milion karabinów?* „Nasz Dziennik” 1999, nr 171.

¹⁰ *Vide: The Military Balance, The International Institute for Strategic Studies, Oxford 1997-2002.*

wojny do 132 496 żołnierzy (wariant II mówił o mniejszych stanach na czas pokoju tj. 7 946 żołnierzy i takich samych stanach w czasie wojny). Czyli planowano dziesięciokrotną rozbudowę jednostek OT na czas wojny¹¹.

Na dzień 30 czerwca 1999 r. stan wojsk OT był następujący – istniały trzy BOT (Gdańsk, Mińsk Mazowiecki, Zamość), gotowe do rozwinięcia na czas wojny były BOT w Kielcach, Opolu, Łodzi. Do końca 1999 r. miano zorganizować BOT w Gliwicach i Kłodzku. We wspomnianych jednostkach służbę pełniło 4 390 żołnierzy. Poza planem, do końca 1999 r. powołano 14. BOT w Przemyślu¹².

Poza standaryzacją SZ RP związaną ze wstąpieniem do NATO, podjęto działania mające na celu zwiększenie uzawodowienia w armii o 20%. Należy zauważyć, iż od 1990 r. praktycznie do dzisiaj trwa permanentna reorganizacja wojska w szerokim wymiarze, co jest niezwykle kosztowne i koncentruje wysiłek SZ RP w dużym stopniu na ciągłym dostosowywaniu organizacyjnym i sprzętowym armii do nowych celów politycznych. Oczywiście w pewnym zakresie reformy są niezbędne, ale w dotychczas wdrażanych brakuje długofalowych wizji, które wprowadzałyby w armii istotną przewidywalność organizacyjną. W omawianym okresie już doszło do początków załamania szkolenia wojskowego w formie służby wojskowej, ocenianej wówczas na około 14% populacji mężczyzn w Polsce (wówczas jeszcze w Niemczech wskaźnik ten wynosił około 75% a w Austrii, Finlandii czy Szwecji ponad 90%).

Sam fakt przystąpienia Polski do NATO w maju 1999 r. spowodował głęboką zmianę w myśleniu elit politycznych i wojskowych. Nastąpiła redefinicja odpowiedzialności za obronę terytorium RP i przeniesienie jego głównego ciężaru z własnych sił zbrojnych na rzecz Sojuszu Północnoatlantyckiego. Zgodnie z logiką tego myślenia rozpoczęto dalszą redukcję SZ RP i ich reformę (m.in. zlikwidowano ok. 70 garnizonów), która miała na celu istotne przygotowanie komponentów w WP do szerszego uczestnictwa w misjach poza granicami państwa.

Powyższym działaniom towarzyszyły opracowania eksperckie – m.in. pracowników AON profesorów Józefa Marczaka i Ryszarda Jakubczaka – które wskazywały na ich nietrafność. Główne zarzuty, które kierowano w stronę rządu i MON, można streścić jako:

- omijanie celów zapisanych w wówczas obowiązującej *Strategii obronności RP*;
- bardzo wąskie środowisko (zasadniczo ograniczające się do kilku osób ze Sztabu Generalnego RP) opracowujące zasadnicze koncepcje dotyczące obronności RP;
- likwidacja licznych oddziałów wojsk operacyjnych poprzez ich przekształcanie w brygady OT;

¹¹ Załącznik do interpelacji poselskiej nr 2113 z 19.07.1999.

¹² Ibidem.

- wstąpienie do NATO spowodowało *de facto* zanik świadomości w MON i Sztabie Generalnym co do konieczności pracy na rzecz przygotowania i urzędzenia obronnego przestrzeni kraju;
- brak poważnego traktowania raportów NIK, co do konsekwencji powodzi z 1997 r. i braku wojskowych systemów wsparcia dla samorządów,
- lekceważenie przez Sztab Generalny obrony ważnych miejscowości;
- brak koncepcji przygotowania obrony i ochrony Warszawy oraz władz państwowych w okresie kryzysu i wojny;
- nadmierna rozbudowa dowództw szczebla operacyjnego (13) przy gwałtownie malejącej liczbie związków taktycznych (23 łącznie z brygadami artylerii i saperów);
- likwidacja, a w niektórych wypadkach miniaturyzacja terytorialnych dowództw, które byłyby przyszłościowe dla OT;
- zniszczenie Nadwiślańskich Jednostek Wojskowych, które miały za zadanie ochronę administracji państwa;
- blokowanie tworzenia dowództwa OT, bez którego nie było możliwe funkcjonowanie i rozwój OT;
- likwidacja kolejnych garnizonów, które mogły stanowić bazę dla formacji OT;
- załamanie szkolenia rezerw państwowych;
- zaniechanie szkolenia przyszłych kadr oficerskich poprzez praktyczną likwidację szkolnictwa wojskowego dla absolwentów studiów wyższych¹³.

Wspomniane uwagi wskazują na rzeczywisty brak przełożenia programu AWS na kierunku modernizacji SZ RP w zakresie wdrażania powszechnej OT. Co prawda należy podkreślić, iż uchwalona 4 stycznia 2000 r. (czyli jeszcze za rządu AWS-UW) Strategia Bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej, w pkt. 4.6.2 (Organizacja Sił Zbrojnych) wprost definiowała, iż: *W skład Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej wchodzi trzy rodzaje wojsk: wojska lądowe, wojska lotnicze i obrony powietrznej oraz marynarka wojenna. We wszystkich rodzajach sił zbrojnych występują wojska operacyjne i wojska obrony terytorialnej (...). Wojska obrony terytorialnej przeznaczone są do wspierania i zapewniania swobody działania wojsk operacyjnych oraz wykonywania lokalnych zadań obronnych w ścisłym współdziałaniu z niemilitarnymi ogniwami struktury państwowej. Skład i struktura wojsk obrony terytorialnej oraz system kierowania nimi są dostosowane do ustroju i podziału terytorialnego państwa oraz lokalnych potrzeb i warunków*¹⁴. Wydawało by się, iż tak jasno sprecyzowane założenia programowe staną się jednoznacznymi wyznacznikami dla MON i

¹³ Strategiczna ocena systemu wojskowego i założeń „Programu przebudowy i modernizacji ... w latach 2001-2006”, AON, Warszawa 2000, mps w posiadaniu autora.

¹⁴ Strategia bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej. Dokument przyjęty przez Radę Ministrów 4.01.2000, Warszawa 2000, s. 22, 23.

Sztabu Generalnego WP. Praktyka jednak pokazała, iż wspomniane zapisy ignorowano, a nawet im zaprzeczano w pragmatyce działań polegających na likwidowaniu i ograniczaniu formacji OT, pomimo obowiązywania wspomnianej Strategii do 2007 r.

Plan *Armia 2012*, którego ramy programowe zostały opracowane jeszcze za premierostwa Włodzimierza Cimoszewicza (1996-1997), stał w zupełnej sprzeczności z programem rządzącego AWS i umowy koalicyjnej AWS -UW, zwłaszcza w odniesieniu do pkt. 27 – reforma wojska. Należy podkreślić, iż sam program przebudowy Sił Zbrojnych RP w latach 2001-2006 był także w sprzeczności ze *Strategią obronności RP* z 23 maja 2000 r.

W trakcie prac nad programem ujawnił się konflikt pomiędzy ministrem ON Januszem Onyszkiewiczem, który traktował armię jako element polityki krajowej i międzynarodowej, a wiceministrem ON Romualdem Szeremietiewem, dla którego armia była przede wszystkim istotnym elementem systemu obronnego RP. Oczywiście sam konflikt rozpoczął się dużo wcześniej – w momencie, kiedy w wyniku umowy koalicyjnej AWS-UW Janusz Onyszkiewicz został ministrem ON a jego pierwszym zastępcą miał zostać Romuald Szeremietiew (czego Onyszkiewicz nie przyjmował do wiadomości i opóźniał powołanie Szeremietiewa – dopiero po osobistej interwencji premiera Jerzego Buzka Onyszkiewicz napisał stosowny wniosek)¹⁵.

Onyszkiewicz nie pozwalał Szeremietiewowi na realizację zapisów programowych AWS, co doprowadziło do tego, iż ten ostatni oficjalnie zwrócił się do Klubu AWS z informacją, że nie jest w stanie realizować programu Akcji¹⁶. W odpowiedzi na pismo Romualda Szeremietiewa 31 marca 1998 r. Komisja Obrony Narodowej pod przewodnictwem Bronisława Komorowskiego – jak wcześniej zaznaczono – uchwaliła opinię nr 4, która m.in. stwierdzała, iż w ramach programu integracji i modernizacji Sił Zbrojnych RP zostanie przedstawiona docelowa koncepcja systemu obrony terytorialnej oraz struktura wojsk OT, harmonogram ich formowania, system dowodzenia OT oraz system szkolenia i wyposażenia wojsk OT¹⁷. Minister Onyszkiewicz nie dotrzymał terminu wskazanego przez komisję, a oczekiwany dokument przedstawił w późniejszym okresie. Ostatecznie za niezrealizowanie programu AWS był odpowiedzialny właśnie Janusz Onyszkiewicz¹⁸.

W okresie prac nad OT Romuald Szeremietiew wielokrotnie podnosił kwestię powszechności obrony Polski i sprzeciwiał się redukcji armii, postulując przesuwanie zwalnianych etatów z jednostek operacyjnych na rzecz OT.

¹⁵ S. Mańka, *Rozbrajanie armii*, „Nasza Polska”, 11.02.1998, nr 7.

¹⁶ P. Gursztyn, *Czekając na konflikt*, „Nowe Państwo”, 27.02.1998, nr 9.

¹⁷ Kopia opinii w zbiorach autora.

¹⁸ J. Maloj, *W służbie UW i prezydenta*, „Nasza Polska”, 05.04.2000, nr 14.

Uważał też, że zwalniane kompleksy koszarowe powinny być także przekazywane OT¹⁹.

Działania rządu SLD-PSL, który sprawował władzę w latach 2001-2005 i podjął decyzję o wysłaniu WP do Iraku, nadały polskiej armii priorytetowy w jej rozwoju charakter „misyjny”. Z uwagi na ten fakt Sztab Generalny ostatecznie zredefiniował główne kierunki rozwoju Sił Zbrojnych RP. Do Iraku wysłano 2 500 żołnierzy i jak podkreślał płk Ryszard Chwastek, było to trzykrotnie więcej niż ówczesne rzeczywiste możliwości²⁰.

W innej ekspertyzie wspomniany autor, w oparciu o swoje doświadczenia ze służby, formułował daleko idące wnioski, m.in., że prawdziwa reforma systemu obronnego, ukształtowanego zgodnie z polską racją stanu, będzie możliwa dopiero po zmianie elit politycznych rządzących Polską²¹. Wspomniane wnioski były tym bardziej znamienne, że Chwastek pisał je jako ekspertyzy dla nowej formacji, która w 2001 r. weszła do Sejmu RP, tj. Ligi Polskich Rodzin. Wspomniany autor zgodnie z rzeczywistością zwracał uwagę, iż przyjęta przez Sejm Ustawa o przebudowie i modernizacji technicznej oraz finansowaniu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 2001-2006²², czyli tzw. „plan Komorowskiego”, spowodowała, iż w sposób „barbarzyński” wykonano egzekucje na wielu jednostkach wojskowych już w pierwszym roku jej obowiązywania. Niestety MON za urzędowania ministra Szmajdzińskiego w dalszym ciągu konserwował zbiurokratyzowany system administracyjny w wojsku kosztem likwidacji – poprzez restrukturyzację – m.in. jednostek OT. Przypomnieć należy, iż to właśnie za rządu SLD-PSL, w 2002 r., ostatecznie rozwiązano Jednostki Nadwiślańskie MSW, które początkowo planowano przyjąć w struktury MON i OT, a które dysponowały lekkim uzbrojeniem i wyposażeniem specjalistycznym. Ostatecznie pododdziały te włączono głównie do Biura Ochrony Rządu, Policji i Straży Granicznej. Właśnie minister Jerzy Szmajdziński już 30 września 2003 r. rozwiązał 23. Śląską Brygadę OT.

Należy w tym miejscu podkreślić, iż *Program przebudowy i modernizacji technicznej Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 2001-2006* w świetle informacji Rady Ministrów o jego realizacji w 2001 roku przewidywał redukcję liczebności sił zbrojnych z 220 tys. do 180 tys. do roku 2004. Zgodnie

¹⁹ System obrony powszechnej. Rozmowa z Romualdem Szeremietiewem sekretarzem stanu w MON, „Polska Zbrojna” 1997, nr 50.

²⁰ R. Chwastek, *Wpływ militarne go zaangażowania w Iraku na proces reformy Wojska Polskiego*, ekspertyza w zbiorach autora.

²¹ R. Chwastek, *Główne założenia reformy systemu obronnego RP. „O naprawę Rzeczypospolitej, czyli w chorym państwie, chore wojsko...”*, ekspertyza w zbiorach autora, s.4.

²² Ustawa z dnia 25 maja 2001 r. o przebudowie i modernizacji technicznej oraz finansowaniu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 2001-2006, Dz.U. 2001 nr 76 poz. 804.

z doniesieniami prasowymi ówczesny minister Obrony Narodowej stwierdzał, że *program ten pozwoli na pełną integrację polskiej armii z NATO*²³.

Rola Obrony Terytorialnej w programie PiS

Kontynuację polityki rządu SLD-PSL w zakresie głównego ukierunkowania Sił Zbrojnych na zapewnienie sprawności WP w misjach zagranicznych realizował także koalicyjny rząd PiS-LPR-Samoobrona. Za politykę w zakresie bezpieczeństwa narodowego w gabinetach Kazimierza Marcinkiewicza i Jarosława Kaczyńskiego odpowiadał Radosław Sikorski, sprawujący funkcję ministra ON w latach 2005-2007 (w 2007 r. ministrem ON był Aleksander Szczygło), który zlikwidował 2. Mińsko-Mazowiecką BOT²⁴.

O budowie OT program PiS z 2005 r. nic nie mówi²⁵. Jak wspomniano powyżej głównymi priorytetami PiS w zakresie bezpieczeństwa było: *Umocnienie silnych dwustronnych stosunków polsko-amerykańskich. Będziemy działali na rzecz umocnienia strategicznego partnerstwa ze Stanami Zjednoczonymi, które są naszym kluczowym sojusznikiem i głównym gwarantem bezpieczeństwa. Współpraca z USA wzmacnia pozycję Polski w UE. Polska może odgrywać znaczącą rolę w formowaniu ładui międzynarodowego oraz podejmować działania na rzecz współodpowiedzialności Europy za światowe bezpieczeństwo oraz kształtowania dobrych relacji Unii z USA (...) Stworzenie sił zbrojnych zdolnych do skutecznej obrony Polski. Wraz z końcem Zimnej Wojny zmienił się charakter oraz uległy one globalizacji. Polska, będąc frontowym krajem NATO, a także z uwagi na swe szczególne, naznaczone historią położenie strategiczne, nie może rezygnować także z tradycyjnego podejścia do obrony terytorium kraju. Polska powinna dysponować minimalną konieczną zdolnością do rekonstrukcji sił na wypadek klasycznej agresji zbrojnej. W celu utrzymania odpowiednich rezerw, niecelowa jest całkowita rezygnacja z powszechnego obowiązku wojskowego*²⁶.

Po dwóch latach rządów koalicji pod przewodnictwem PiS, okazało się, iż w zakresie polityki obronnej, poza utrzymaniem misji wojskowych poza granicami państwa, główna aktywność rządzących koncentrowała się na likwidacji WSI i powołaniu nowych służb specjalnych. W odniesieniu do pozostałych działań zapis był nader lakoniczny: *Trwa proces restrukturyzacji polskich sił*

²³ M. Mróz, *Program przebudowy i modernizacji technicznej Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 2001-2006*, Biuro Studiów i Ekspertyz sejmu RP, Raport nr 197 z 2001 r.

²⁴ *Koncepcja utworzenia wojsk obrony terytorialnej w silach zbrojnych RP według dr hab. Romualda Szeremietiewa*, <<https://obronanarodowa.pl/artykuly/display/koncepcja-utworzenia-wojsk-obrony-terytorialnej-w-silach-zbrojnych-rp-wedlug-dr-hab-romualda-szeremietiewa>>, (10.12.2016).

²⁵ *IV Rzeczpospolita – Sprawiedliwość dla Wszystkich*, <http://old.pis.org.pl/bip/download.php?f=program_2005.pdf> (10.12.2016).

²⁶ *Ibidem*, s. 40-51.

zbrojnych. Dbamy, by Polscy żołnierze uczestniczący w misjach wojskowych byli zaopatrzeni w sprzęt najlepiej chroniący ich zdrowie i życie. Mamy koncepcję dalszej profesjonalizacji sił zbrojnych, zakładając, że: armia będzie liczyła 150 tys. żołnierzy, służba wojskowa będzie odbywana z podziałem na żołnierzy zawodowych, żołnierzy kontraktowej ochotniczej służby wojskowej oraz narodowych sił rezerwowych²⁷. Tak więc o odbudowie OT nie było wzmianek, co się przekładało na „dogorywanie” istniejących jeszcze pododdziałów OT. Potwierdzeniem tego stanu rzeczy była nowa Strategia Bezpieczeństwa Narodowego z 2007 r., w której mówiono już nie o OT ale o Narodowych Siłach Rezerwowych. W stosownym zapisie we wspomnianym dokumencie czytamy: *W wyniku transformacji, oprócz istniejących wojsk operacyjnych, powinny zostać utworzone wysoce efektywne, nowoczesne i dobrze wyposażone Narodowe Siły Rezerwowe, przygotowane do realizacji zadań w okresie stanów nadzwyczajnych i stwarzające możliwości zwielokrotnienia potencjału obronnego państwa. Należy doskonalić system wieloletniego planowania rozwoju technicznego oraz ustawicznie modernizować wojskowy sprzęt techniczny zgodnie z wymogami innowacyjności i rozwoju technologicznego w kontekście wizji przyszłych operacji*²⁸.

Co prawda jeszcze opracowana w 2009 r. Strategia Obronności Rzeczypospolitej Polskiej²⁹, która była strategią sektorową dla obowiązującej Strategii Bezpieczeństwa Narodowego, w punkcie 4.3. (Struktura organizacyjna Sił Zbrojnych RP) mówiła, że Siły Zbrojne RP dzielą się na: *Wojska wsparcia, przeznaczone do wspierania wojsk operacyjnych i wykonywania zadań obronnych głównie na terytorium kraju we współdziałaniu z pozamilitarnymi elementami systemu obronnego państwa. W ich skład wchodzi jednostki obrony terytorialnej, Żandarmerii Wojskowej, organy administracji wojskowej oraz jednostki logistyki stacjonarnej, stacjonarne placówki medyczne i inne zabezpieczające w systemie stacjonarnym. W szczególnych sytuacjach jest możliwe czasowe podporządkowanie części tych sił – w strefie bezpośrednich działań na terenie kraju – dowództwom sojuszniczym i koalicyjnym (...) Inspektorat Wsparcia Sił Zbrojnych odpowiedzialny za: organizowanie i kierowanie systemem wsparcia logistycznego sił zbrojnych, w tym zabezpieczenie jednostek wojskowych użytych lub przebywających poza granicami państwa; kierowanie procesem planowania i realizacji zadań wynikających z pełnienia funkcji państwa-gospodarza (HNS) i państwa wysyłającego; zarządzanie obroną terytorialną, wydzielonymi siłami inżynierii wojskowej i obrony przed bronią masowego rażenia; kierowanie terenowymi organami wykonawczymi Ministra*

²⁷ *Dbamy o Polskę. Dbamy o Polaków*, s. 15-16

<<http://docplayer.pl/5417744-Dbamy-o-polske-dbamy-o-polakow.html>> (10.12.2016).

²⁸ *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego z 2007 r.*,

<http://www.msz.gov.pl/resource/7d18e04d-8f23-4128-84b9-4f426346a112>, (12.10.2016).

²⁹ *Strategia Obronności Rzeczypospolitej Polskiej. Strategia sektorowa do Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2009.

*Obrony Narodowej w sprawach operacyjno-obronnych i rządowej administracji niezespolonej*³⁰. Tym niemniej w rzeczywistości były to ostatnie miesiące działań formacji OT w formie funkcjonujących pododdziałów.

Po objęciu władzy przez rząd PO i PSL pod przewodnictwem Donalda Tuska w październiku 2007 r. ministrem ON został Bogdan Klich (po nim funkcję sprawował Tomasz Siemoniak). W swoim programie wyborczym PO założyła: *Pełną profesjonalizację sił zbrojnych, z zawieszeniem obowiązku służby wojskowej (poboru) i z zapewnieniem obywatelom możliwości ochotniczego spełniania powszechnego obowiązku obrony w innych formach (...) Zastąpienie wojsk Obrony Terytorialnej systemem powszechnego przygotowania obronnego struktur cywilnych i obywateli na szczeblach lokalnych, tworząc nowoczesnie rozumiany system bezpieczeństwa terytorialnego*³¹.

Realizacja programu PO w praktyce oznaczała wyrok na ostatnie pododdziały OT. W rozmowie z dziennikarzami minister Klich przyznał wprost, iż zniesienie powszechnego poboru było decyzją polityczną i to zadanie przed ministrem postawił premier Donald Tusk. Zwrócił on także uwagę, iż: *Musimy bardziej nastawić się na obowiązek wynikający z zadań postawionych przed żołnierzem niż na obowiązek patriotyczny służby w Wojsku Polskim*³², co oznaczało w praktyce odchodzenie państwa od polityki promowania patriotyzmu w WP.

O likwidacji ostatnich poddziałów OT przez PO pisał Romuald Szeremietiew: *W lipcu 2008 r. wszystkie istniejące dotąd bataliony OT zostały przeformowane w zmechanizowane. I tak 1 Batalion OT (dawna 1. Gdańska Brygada Obrony Terytorialnej) 1 lipca 2008, rozkazem dowódcy Wojsk Lądowych, został przekształcony w 1 batalion zmechanizowany, który włączono w skład 7 Pomorskiej Brygady Obrony Wybrzeża. Także 1 lipca 2008 r. 14 batalion OT (była 14. Brygada Obrony Terytorialnej) włączono w skład 21 Brygady Strzelców Podhalańskich jako 14 batalion zmechanizowany. Następnie 22 batalion piechoty górskiej Obrony Terytorialnej (była 22. Karpacka Brygada Piechoty Górskiej OT) z dniem 1 lipca 2008 został podporządkowany 21 Brygadzie Strzelców Podhalańskich zamieniając nazwę na 22 batalion piechoty górskiej. Rozformowano 18 batalion OT (18. Brygada Obrony Terytorialnej) tworząc na jego bazie 1 lipca 2009 r. 18 pułk rozpoznawczy. Zakończyła istnienie wybijająca się 3. Zamojska Brygada OT. W styczniu 2008 r. brygadę przeformowano w batalion OT, a 1 lipca 2008 r. włączono do 3 Brygady Zmechanizowanej w Lublinie z jednoczesnym przekształceniem w 3 batalion zmechanizowany*³³.

³⁰ *Ibidem*, s. 20, 22.

³¹ *Program PO. Polska zasługuje na cud gospodarczy*, s. 83-84, <<https://mamprawowiedziec.pl/file/14512>>, (12.10.2016).

³² *Z Bogdanem Klichem minister obrony narodowej, rozmawiają Artur Gołowski, Lech Mleczko, Marek Sarjusz-Wolski*, „Polska Zbrojna”, 04.01.2009, nr 1.

³³ *Koncepcja utworzenia wojsk...*

Realizowana polityka bezpieczeństwa stała się przedmiotem krytyki wielu specjalistów z zakresu obronności. W 2008 r. prof. Józef Marczak z Katedry Strategii Wydziału Strategiczno-Obronno AON pisał wprost, iż: *Nomenklatura woroszyłowska po zniszczeniu, w okresie rządów SLD 3/4 struktur wojskowych, 2/3 liczby garnizonów, katastrofalnym załamaniu szkolenia wojskowego młodzieży (tylko ok. 13% populacji) oraz zablokowaniu tworzenia Obrony Terytorialnej, a także niszczeniu już tworzonych jednostek OT, wykorzystując kompletną ignorancję strategiczną obecnego ministra obrony narodowej B. Klicha i jego bezwolność, dąży do narzucenia Polsce bez akceptacji politycznej i społecznej zniesienia służby wojskowej pod fałszywym pozorem „profesjonalizacji” wojska (armia najemna-zawodowa)*³⁴. Także w *Ocenie strategicznej stanu zdolności organizacji wojskowej Polski (2008)* Marczak zwracał uwagę na istotny element związany z likwidacją OT: *W wyniku miniaturyzacji wojsk operacyjnych, a przede wszystkim zatrzymania tworzenia i zniszczenia utworzonych do 2000 r. jednostek Obrony Terytorialnej, Polska nie posiadając obronnego systemu wojskowego nie ma jakichkolwiek zdolności odstraszenia, ochrony i obrony własnego terytorium*³⁵. Poza krytyką, prof. Marczak, jako wykładowca AON (czyli uczelni, z której usług eksperckich powinno korzystać MON) przygotował *Koncepcję strategiczną Obrony Terytorialnej Polski w XXI w.*³⁶ Dokument ten, podobnie jak inne krytycznie oceniające działania ówczesnego rządu, został zignorowany przez ówczesnego ministra ON.

W nowym programie PiS z 2009 r. ponownie nie pojawił się żaden zapis o OT. Wspomniana partia wpisywała się w tym zakresie w koncepcję ówczesnego rządu i kładła nacisk na uzawodowienie armii. W rozdziale programu PiS poświęconym bezpieczeństwu militarnemu i obronności zapisano, iż: *Przyszłością Sił Zbrojnych RP jest ich pełne uzawodowienie (profesjonalizacja)*³⁷. Z kolei w programie PiS z 2011 r. czytamy tylko, że należy zwiększyć potencjał militarny Sił Zbrojnych oraz Narodowych Sił Rezerwowych do 150 tys. żołnierzy oraz że przyszłością Sił Zbrojnych RP jest ich pełna profesjonalizacja. Tyle na 6 stronach programu w rozdziale *Bezpieczeństwo narodowe i obronność*.

³⁴ J. Marczak, *Strategiczna ocena działań zmierzających do zniesienia powszechnej obowiązkowej służby wojskowej w Polsce w 2008 r.*, Warszawa, 10.06.2008 (kopia w zbiorach autora).

³⁵ J. Marczak, *Ocena strategiczna stanu zdolności organizacji wojskowej Polski (2008) do wypełniania priorytetowej misji zapewnienia skutecznego odstraszenia, ochrony i obrony terytorium Polski oraz realizacji zadań obrony wspólnej NATO*, Warszawa, 20.06.2008 (kopia w zbiorach autora).

³⁶ J. Marczak, *Koncepcja strategiczna Obrony Terytorialnej Polski w XXI w. (Wizja strategiczna Obrony Terytorialnej Polski 2008)*, Warszawa, 30.06.2008 (kopia w zbiorach autora).

³⁷ *Nowoczesna, Solidarna, Bezpieczna Polska. Program Prawa i Sprawiedliwości*, Kraków 2009, <http://old.pis.org.pl/download.php?g=mmedia&f=program_pis_2009.pdf> (10.12.2016).

Nic o tym, że istotą obrony narodowej powinna być powszechność³⁸. Jeszcze gorzej kwestie związane z Siłami Zbrojnymi wyglądały w *Raporcie o stanie Rzeczypospolitej* z 2011 r., gdzie na 116 stronach dokumentu programowego PiS oceniającego sprawy państwa nie poświęcono temu zagadnieniu w ogóle miejsca³⁹.

W programie PiS, który przygotowywał się do walki wyborczej w 2015 r. także nic nie przeczytamy na temat OT. W podrozdziale *Obrona narodowa i międzynarodowe bezpieczeństwo Polski* można tylko znaleźć ustęp mówiący iż: *Powyższe uwarunkowania oznaczają konieczność konsekwentnej modernizacji polskiej armii, zapewnienia odpowiednich nakładów na bezpieczeństwo militarne państwa oraz reorganizację sił zbrojnych i nowelizację prawnych uwarunkowań jej funkcjonowania. Modernizacja armii musi służyć bezpośrednio podniesieniu naszych zdolności do obrony polskiego terytorium. Liczebność polskiej armii zostanie zwiększona, a system dowodzenia zreorganizowany i powiązany ze zintegrowanym systemem zarządzania bezpieczeństwem państwa. Nie możemy dłużej tolerować sytuacji, z którą mamy do czynienia obecnie – chronicznego zmniejszania potencjału obronnego kraju (...) W obecnych uwarunkowaniach międzynarodowych, konieczne są zmiany w planowaniu operacyjnym i organizacji Sił Zbrojnych RP. Narzędziami zmian służących poprawie bezpieczeństwa państwa będzie: restrukturyzacja i reorganizacja Sił Zbrojnych RP, a także zwiększanie ich potencjału militarnego, zdolności szybkiego reagowania i mobilizacji oraz modernizacja techniczna umożliwiająca przeciwstawienie się liczebnie większej armii⁴⁰. Należy podkreślić, iż ta wersja programowa do dzisiaj nie została uaktualniona na stronie internetowej partii i w zasadzie tylko do niej się można odnieść⁴¹.*

Jednocześnie należy zwrócić uwagę, iż zarówno w kręgach zbliżonych do PiS jak też w gronie ekspertów zagranicznych wielokrotnie zwracano uwagę na niezbędność odbudowy OT dla polskiej polityki bezpieczeństwa. W 2012 r. George Friedman, szef agencji Stratford, wprost pisał iż Polska ma wizję bezpieczeństwa, jakby się wzorowała na małej Danii. Zwracał uwagę, iż strategia USA polega na interwencji, gdy leży to w jej interesie. W odniesieniu do warunków udzielenia wsparcia przez Stany Zjednoczone podkreślał, iż Polska musi się sama obronić przez trzy miesiące⁴². Podobne uwagi wypowiadał Romuald Szeremietiew, który wprost stwierdzał, iż aby obronić Polskę trzeba

³⁸ *Nowoczesna, Solidarna, Bezpieczna Polska. Program Prawa i Sprawiedliwości*, Warszawa 2011, s. 225-231;

<http://old.pis.org.pl/download.php?g=mmedia&f=program_pis_2009.pdf> (10.12.2016).

³⁹ *Raport o Stanie Rzeczypospolitej*, Warszawa 2011,

<http://www.rodaknet.com/raport_o_stanie_rzeczypospolitej.pdf> (10.12.2016).

⁴⁰ *Program Prawa i Sprawiedliwości 2014*, s. 160-161.

<http://pis.org.pl/document/archive/download/128>, (12.10.2016).

⁴¹ <http://pis.org.pl/dokumenty>, (10.12.2016).

⁴² G. Friedman, *Polska musi się bronić sama*, <http://www.rp.pl/artykul/9160,936594-George-Friedman--Polska-musi-bronic-sie-sama.html?p=1>, (10.12.2016).

założyć, iż wojska sojusznicze muszą być w pełnym rozwinięciu w Polsce w chwili ataku⁴³. Szeremietiew pisał wprost: *Sily, jakie Polska teoretycznie może wystawić do obrony kraju, stanowi 15 brygad wojsk operacyjnych. Według norm taktycznych jedna brygada może bronić terytorium o powierzchni 150 km kw. Na tej podstawie można wnosić, że polska armia będzie mogła bronić około 0,7 procent terytorium państwowego RP*⁴⁴. W swoich wywodach wtórował mu dr Grzegorz Kwaśniak, który podkreślał, iż nasza armia musi zmienić swój charakter z ekspresyjnego na obronny⁴⁵.

Nie ma się co dziwić głównej partii opozycyjnej w zakresie niezrozumienia istoty obrony powszechnej dla bezpieczeństwa Polski, jeżeli w opracowanej wspólnie przez rząd RP i Biuro Bezpieczeństwa Narodowego *Białej Księdze Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*⁴⁶ także nie zauważono roli OT w systemie bezpieczeństwa Polski.

Jeszcze za rządów koalicji PO-PSL rozpoczęły działalność społeczne organizacje, które miały na celu wymusić na rządzących odbudowanie OT. W tym celu, w oparciu o wojskowych ekspertów i działaczy społecznych, rozpoczęto tworzenie podstaw koncepcyjnych i prawnych budowy wojsk terytorialnych. Odbywało to się w sytuacji, kiedy coraz bardziej widoczne było fiasko budowy Narodowych Sił Rezerwowych. Jedną z takich inicjatyw było opracowanie przez środowisko stowarzyszenia Obrona Narodowa.pl dokumentu *NSR na rozdrożu. Propozycja kierunków zmian w projekcie Narodowych Sił Rezerwowych*⁴⁷. We wspomnianym dokumencie bardzo wyraźnie wskazano niezbędność budowy powszechnych sił OT dla zapewnienia osłony strategicznej Polski. W tym także okresie można było obserwować masowy „wysyp” stowarzyszeń, których celem było szkolenie poszczególnej społeczności w celu obrony miejsc zamieszkania.

W 2014 r., wskutek rozpoczęcia wojny domowej na Ukrainie, w Polsce wiele środowisk związanych z organizacjami proobronnymi rozpoczęło proces wymuszania na ówczesnym kierownictwie MON powrotu do koncepcji odtworzenia OT. Jednym z takich ruchów była społeczna organizacja „Odbudujmy AK”, której patronował prof. Józef Marczak. Wspomniane środowisko rozpoczęło publiczną kampanie, która znajdowała coraz większy posłuch w Polsce,

⁴³ R. Szeremietiew, *Obrońmy się sami albo stracimy niepodległość*, „Uważam Rze”. 14-20.01.2013, nr 2.

⁴⁴ R. Szeremietiew, *Platforma bierze wojsko*, „Uważam Rze”, 28.01-03.02.2013, nr 4.

⁴⁵ Z dr. Grzegorzem Kwaśniakiem, byłym pracownikiem naukowym Akademii Obrony Narodowej, specjalistą w zakresie polityki i strategii bezpieczeństwa. *Nie psujmy wojska*, „Uważam Rze”, 28.01- 3.02.2013, nr 4.

⁴⁶ *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2013, <http://www.bialystok.ap.gov.pl/arch/teksty/biala_księga.pdf>, (10.12.2016).

⁴⁷ *NSR na rozdrożu: Propozycja kierunków zmian w projekcie Narodowych Sił Rezerwowych*, Wrocław 2012, <<https://obronanarodowa.pl/artykuly/display/nsr-na-rozdrodu---propozycje-kierunkow-zmian-w-projekcie-narodowych-sil-rezerwowych>> (10.12.2016).

zwłaszcza wśród młodzieży⁴⁸. Działania te doprowadziły do tego, że w listopadzie 2014 r. minister ON powołał gen. Bogusława Packa na pełnomocnika MON ds. społecznych inicjatyw proobronnych. W tym okresie działało w Polsce już około 67 organizacji związanych z obronnością. Równocześnie wicepremier Siemoniak przyznał, że koncepcja NSR stała się porażką MON. W tworzonej na szybko koncepcji OT gen. Pacek przyznał z kolei, że koncepcja AON, której przygotowaniem kierował, mówiła, że w Polsce trzeba zostawić obecne 120 tysięcy etatów żołnierzy w wojskach operacyjnych. Za wskazane też uznał zwiększenie uzawodowienia i zwiększenie ilości etatów w wojsku o 10 tysięcy. Ponadto zakładano stworzenie 16 oddziałów terytorialnych OT, wypełnionych w minimalnym stopniu kadrą zawodową, głównie żołnierzami NSR⁴⁹. Trzeba w tym miejscu podkreślić, iż działania mające na celu tworzenie OT pod koniec rządów PO-PSL bardziej nastawione były na efekt propagandy związany ze zbliżającą się kampanią wyborczą niż na rzeczywiste zamierzenia ich budowy.

Obserwując presję społeczną i znaczenie wojsk o charakterze ochotniczym w konflikcie na Ukrainie, po objęciu władzy przez PiS partia ta podjęła nieprogramowane wcześniej działania na rzecz budowy struktur OT w Polsce. Można powiedzieć, iż PiS przechwycił w trakcie kampanii wyborczej ideę OT, widząc powszechne jej poparcie w społeczeństwie. Właśnie – poza działaniami na rzecz obecności wojsk NATO w Polsce – koncepcja OT stała się głównym celem programowym ministra ON Antoniego Macierewicza.

Działania na rzecz powstania OT zostały potraktowane przez Macierewicza priorytetowo w wyniku sugestii głównodowodzącego sił USA w Europie gen. Bena Hodgesa, który wprost stwierdził w grudniu 2015 roku, że „przesmyk Suwalski” to najbardziej wrażliwy obszar, na który Rosja może dokonać uderzenia, co doprowadziłoby do odcięcia krajów bałtyckich⁵⁰.

Biorąc pod uwagę powyższe, w pierwszym okresie rządów PiS dosyć chaotycznie i bez głębszej analizy przyjęto koncepcję rozlokowania trzech pierwszych brygad OT właśnie w tym rejonie i uzbrojenie ich także w ciężką broń wycofywaną z jednostek operacyjnych, co było niczym innym niż budową wojsk operacyjnych „drugiego sortu” w oparciu o rezerwy, a nie miało nic wspólnego z rzeczywistą koncepcją budowy OT. Refleksja jednak przyszła po kilku miesiącach i w marcu 2016 r. pełnomocnik MON ds. budowy OT dr

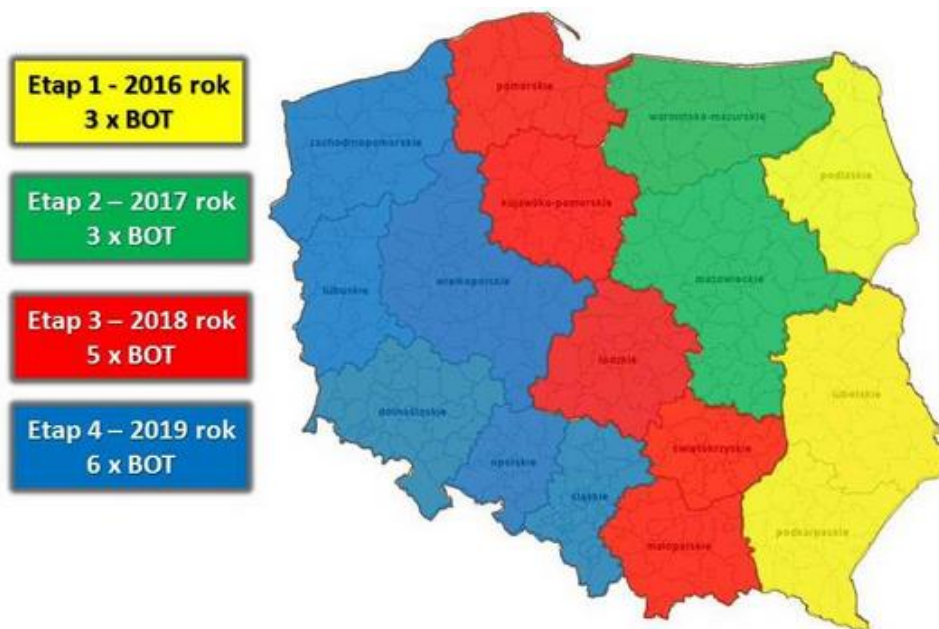
⁴⁸ Plk Marczak o pomysle reaktywacji AK: Potrzeba decyzji o przywróceniu obrony terytorialnej, <<http://telewizjarepublika.pl/plk-marczak-o-pomysle-reaktywacji-ak-potrzeba-decyzji-o-przywroceniu-obrony-terytorialnej,9952.html>>, (10.12.2016).

⁴⁹ Obrona terytorialna skuteczna na hybrydowe zagrożenia. Gen. Pacek dla Defence24 m.in. o konsolidacji formacji proobronnych i reformie NSR, <http://www.defence24.pl/wywiad_obrona-terytorialna-skuteczna-na-hybrydowe-zagrozenia-gen-pacek-dla-defence24-min-o-konsolidacji-formacji-proobronnych-i-reformie-nsr>, (10.12.2016).

⁵⁰ Przesmyk Suwalski terenem nowej wojny mocarstw? <<http://amerbroker.pl/?go=content&action=show&id=468>>, (13.12.2015).

Grzegorz Kwaśniak przedstawił pierwszą spójną koncepcję tworzenia wspomnianej formacji. Mianowicie do 2019 r. miano stworzyć 17 brygad OT, będących pogrupowanych w 86 batalionów, a łącznie ich stany mobilizacyjne miały wynosić 35 tys. żołnierzy⁵¹. Dosyć szybko, bo już 25 kwietnia 2016 r., także minister Macierewicz podpisał koncepcję OT. Według niej pierwsze brygady miały być rozlokowane w trzech województwach wschodniej Polski. Po dwóch miesiącach w koncepcji tej zaszły pewne zmiany, gdyż zwiększono liczbę docelową OT do 53 tys. żołnierzy⁵².

Tab. 1. Fazy rozbudowy wojsk OT

Źródło: <http://www.mon.gov.pl/obrona-terytorialna/o-nas/plany-budowy-wot-q> (27.12.2016)

Według koncepcji MON wojska OT są kolejnym, piątym rodzajem Sił Zbrojnych RP. Docelowo w Polsce ma zostać utworzonych 17 brygad OT. Powyższe zestawienie ilustruje rozwój Wojsk Obrony Terytorialnej. 1 lipca 2016 r. powstało Biuro ds. Utworzenia Obrony Terytorialnej, które do końca 2017 r. przekształci się w Dowództwo Obrony Terytorialnej z siedzibą w Warszawie; równolegle powstaną 3 brygady OT, skoncentrowane kolejno w rejonach: Rze-

⁵¹ *Obrona Terytorialna – koncepcja dr Grzegorza Kwaśniaka*, <<http://www.prawica.net/3787>>, (10.03.2016).

⁵² <<http://www.mon.gov.pl/obrona-terytorialna/obrona-terytorialna/obrona-terytorialna-dzis-i-jutro-g2016-06-30/>>, (30.06.2016).

szowa, Białegostoku i Lublina. Następnie, przed końcem 2017 r. powstaną trzy kolejne brygady (dwie na terenie woj. mazowieckiego i jedna w rejonie Olsztyna). Z kolei przed końcem 2018 r. zostanie utworzone pięć kolejnych brygad (Bydgoszcz, Gdańsk, Kielce, Kraków, Łódź). Zaś w 2019 r. nastąpi utworzenie ostatnich sześciu brygad (jedna na terenie woj. śląskiego, pozostałe w rejonach: Opola, Poznania, Szczecina, Wrocławia i Zielonej Góry). Cały proces forowania OT ma się zakończyć w 2021 r.

Wnioski

Należy podkreślić, iż proces odbudowy OT przez rząd PiS miał źródła w większym stopniu w zmianie środowiska bezpieczeństwa międzynarodowego Polski (w tym głównie w rozpoczęciu wojny na Ukrainie oraz w napięciu politycznym pomiędzy Unią Europejską i NATO związaną z aneksją Krymu przez Rosję) niż w podstawach programowych tej partii. Dodatkowo dużą rolę w kształtowaniu opinii partii na temat OT odegrał ruch organizacji proobronnych na rzecz odbudowy powszechnej formacji obronnej narodu nawiązującej do AK.

Istotną różnicą w programie AWS i PiS na korzyść tej pierwszej jest kwestia powszechności formacji OT (program AWS zakładał 1,5 mln żołnierzy w tej formacji). Docelowe założenia budowania OT przez PiS do stanu 53 tys. żołnierzy jest dobrym kierunkiem, ale w pierwszym etapie, jeżeli miałyby być kolejne. Według deklaracji ministra Antoniego Macierewicza wspomniana liczba żołnierzy OT jest docelowa. Pewne podobieństwo można zauważyć jedynie w kwestii istnienia związków taktycznych w postaci brygad (AWS planował ich 16).

Kolejną różnicą pomiędzy oboma programami jest skala krótkoterminowego szkolenia rezerw. AWS zakładała przeszkolenie rocznie co najmniej 70 tys. poborowych a PiS przeszkolenie ochotników na potrzeby OT, co daje dużo niższe stany rezerw. Widoczna jest różnica także w podejściu do powszechności proobronnego szkolenia młodzieży. AWS zakładał ich powszechność włącznie z obowiązkowym szkoleniem studentów, a PiS umożliwienie szkolenia ochotników i powrót do szkół średnich przedmiotu Przynależność Obronna. Znamiennym deficytem w koncepcji PiS jest brak preferencji w administracji publicznej dla osób, które przeszły przeszkolenie wojskowe. Zauważa się, iż obecnie w MON są zatrudniani pracownicy, którzy takowego przeszkolenia nie przeszli. W programie AWS była natomiast wprost zapisana zasada wyłączenia pewnych stanowisk do obsady przez oficerów i podoficerów rezerwy oraz zakaz zatrudniania w administracji państwowej i samorządowej osób uchylających się od wypełniania obowiązków obronnych.

W kwestiach funkcjonowania dowództw OT w programie AWS miały one funkcjonować także na poziomie gmin. Jednak z punktu widzenia działań i wykorzystania OT najistotniejsza różnica – jak podkreśla Romuald Szeremie-

tiew – dotyczy próby umiejscowienia przez obecne kierownictwo MON jednostek OT, jako sił wspierających wojska operacyjne, zamiast powszechnej obrony miejscowej⁵³. Dla istotnego wzmocnienia granicy wschodniej państwa należało by odtworzyć dwie operacyjne dywizje zmechanizowane (lecz nie kosztem przesunięcia ich z zachodniej Polski), zamiast „łatać” potrzeby operacyjne formacjami OT.

Dla rozwoju koncepcji OT w zakresie potrzeb należy przede wszystkim zdefiniować najbliższe możliwe zagrożenia dla Polski w wymiarze militarnym i niemilitarnym. Są nimi na pewno zagrożenia nielegalną imigracją czy terroryzmem. Oczywiście nie wolno także wykluczyć konfliktu zbrojnego na dużą skalę w pobliżu granic Polski czy też prób wykorzystania sił zbrojnych przez państwa trzecie do zastraszania Polski czy też wprost do agresji.

Bardzo dużym zagrożeniem dla bezpieczeństwa granicy wschodniej jest prawdopodobna dalsza destabilizacja Ukrainy i eskalacja wojny domowej o znacznie większej skali, co spowoduje konieczność uszczelnienia naszych granic, w perspektywie niedostatecznych możliwości kadrowych Straży Granicznej. Właśnie ten aspekt działania OT jest prawdopodobny także na granicy zachodniej, w sytuacji wystąpienia w Niemczech masowych zamachów terrorystycznych.

Niezależnie od różnic w koncepcji AWS i PiS w zakresie budowy OT jeden aspekt pozostaje niezmienny, a mianowicie bezalternatywność budowy tej formacji dla zapewnienia bezpieczeństwa narodowego Polski.

BIBLIOGRAFIA:

Akty prawne:

- ✓ Ustawa z dnia 25 maja 2001 r. o przebudowie i modernizacji technicznej oraz finansowaniu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 2001-2006, Dz.U. 2001 nr 76 poz. 804

Dokumenty:

- ✓ *IV Rzeczpospolita – Sprawiedliwość dla Wszystkich*, <http://old.pis.org.pl/bip/download.php?f=program_2005.pdf> (10.12.2016)
- ✓ *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2013
- ✓ Chwastek R., *Główne założenia reformy systemu obronnego RP. „O naprawę Rzeczypospolitej, czyli w chorym państwie, chore wojsko...”*, ekspertyza w zbiorach autora

⁵³ Szeremietiew krytycznie o koncepcji obrony terytorialnej forsowanej przez Antoniego Macierewicza, <http://wyborcza.pl/1,75398,19743080,szeremietiew-krytycznie-o-koncepcji-obrony-terytorialnej-forsowanej.html>, (10.12.2016).

- ✓ Chwastek R., *Wpływ militarne go zaangażowania w Iraku na proces reformy Wojska Polskiego*, ekspertyza w zbiorach autora
- ✓ *Dbamy o Polskę. Dbamy o Polaków*,
<<http://docplayer.pl/5417744-Dbamy-o-polske-dbamy-o-polakow.html>> (10.12.2016).
- ✓ Mróz M., *Program przebudowy i modernizacji technicznej Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 2001-2006*, Biuro Studiów i Ekspertyz sejmu RP, Raport nr 197 z 2001 r.
- ✓ *Nowoczesna, Solidarna, Bezpieczna Polska. Program Prawa i Sprawiedliwości*, Kraków 2009,
<http://old.pis.org.pl/download.php?g=mmedia&f=program_pis_2009.pdf> (10.12.2016).
- ✓ *Nowoczesna, Solidarna, Bezpieczna Polska. Program Prawa i Sprawiedliwości*, Warszawa 2011, s. 225-231;
<http://old.pis.org.pl/download.php?g=mmedia&f=program_pis_2009.pdf> (10.12.2016).
- ✓ *Obrona Terytorialna (OT) II RP*, opracowanie Katedry Obrony Terytorialnej i Cywilnej Wydziału Strategiczno-Obronnego Akademii Obrony Narodowej z 10.01.1998
- ✓ Opinia nr 4 Komisji Obrony Narodowej dla Ministra Obrony Narodowej, 31.03.1998
- ✓ *Program Akcji Wyborczej Solidarność w zakresie obronności RP* (opracowany przez Zespół Programowy AWS ds. Bezpieczeństwa Narodowego), Warszawa 1-17.09.1997
- ✓ *Program PO. Polska zasługuje na cud gospodarczy*,
<<https://mamprawowiedziec.pl/file/14512>>, (12.12.2016)
- ✓ *Program Prawa i Sprawiedliwości 2014*,
<<http://pis.org.pl/document/archive/download/128>>, (12.10.2016).
- ✓ *Raport o Stanie Rzeczypospolitej*, Warszawa 2011,
<http://www.rodaknet.com/raport_o_stanie_rzeczypospolitej.pdf> (10.12.2016)
- ✓ *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego z 2007 r.*,
- ✓ *Strategia Obronności Rzeczypospolitej Polskiej. Strategia sektorowa do Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2009
- ✓ *Strategia bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej. Dokument przyjęty przez Radę Ministrów 4.01.2000*, Warszawa 2000
- ✓ *Strategiczna ocena systemu wojskowego i założeń „Programu przebudowy i modernizacji ... w latach 2001-2006”*, AON, Warszawa 2000 (mps)

Artykuły w prasie i Internecie:

- ✓ Friedman G., *Polska musi się bronić sama*,
<<http://www.rp.pl/artykul/9160,936594-George-Friedman--Polska-musi-bronic-sie-sama.html?p=1>>, (10.12.2016)
- ✓ Gursztyn P., *Czekając na konflikt*, „Nowe Państwo”, 27.02.1998, nr 9
- ✓ *Koncepcja utworzenia wojsk obrony terytorialnej w siłach zbrojnych RP według dr hab. Romualda Szeremietiewa*,
<<https://obronanarodowa.pl/artykuly/display/koncepcja-utworzenia-wojsk-obrony-terytorialnej-w-silach-zbrojnych-rp-wedlug-dr-hab-romualda-szeremietiewa>>, (10.12.2016).
- ✓ Likowski M., *Gdzie jest milion karabinów?* „Nasz Dziennik” 1999, nr 171
- ✓ Maloj J., *W służbie UW i prezydenta*, „Nasza Polska”, 05.04.2000, nr 14
- ✓ Mańka S, *Rozbrajanie armii*, „Nasza Polska”, 11.02.1998, nr 7
- ✓ Nowak-Jeziorański J., *Słoń i jeź*, „Wprost”, 19.07.1998, nr 29
- ✓ *NSR na rozdrożu: Propozycja kierunków zmian w projekcie Narodowych Sił Rezerwowych*, Wrocław 2012,
<<https://obronanarodowa.pl/artykuly/display/nsr-na-rozdrozu---propozycje-kierunkow-zmian-w-projekcie-narodowych-sil-rezerwowych>> (10.12.2016)
- ✓ *Obrona Terytorialna – koncepcja dr Grzegorza Kwaśniaka*,
<<http://www.prawica.net/3787>>, (10.03.2016)
- ✓ *Obrona terytorialna skuteczna na hybrydowe zagrożenia. Gen. Pacek dla Defence24 m.in. o konsolidacji formacji proobronnych i reformie NSR*,
<http://www.defence24.pl/wywiad_obrona-terytorialna-skuteczna-na-hybrydowe-zagrozenia-gen-pacek-dla-defence24-min-o-konsolidacji-formacji-proobronnych-i-reformie-nsr>, (10.12.2016).
- ✓ *Plk Marczak o pomysle reaktywacji AK: Potrzeba decyzji o przywróceniu obrony terytorialnej*, <<http://televizjarepublika.pl/plk-marczak-o-pomysle-reaktywacji-ak-potrzeba-decyzji-o-przywroceniu-obrony-terytorialnej,9952.html>>, (10.12.2016)
- ✓ *Przesmyk Suwalski terenem nowej wojny mocarstw?*
<<http://amerbroker.pl/?go=content&action=show&id=468>>, (13.12.2015)
- ✓ *System obrony powszechnej. Rozmowa z Romualdem Szeremietiewem sekretarzem stanu w MON*, „Polska Zbrojna” 1997, nr 50
- ✓ *Szeremietiew krytycznie o koncepcji obrony terytorialnej forsowanej przez Antoniego Macierewicza*,
<http://wyborcza.pl/1,75398,19743080,szeremietiew-krytycznie-o-koncepcji-obrony-terytorialnej-forsowanej.html>>, (10.12.2016).

- ✓ Szeremietiew R., *Obrońmy się sami albo stracimy niepodległość*, „Uważam Rze”, 14-20.01.2013, nr 2
- ✓ Szeremietiew R., *Platforma bierze wojsko*, „Uważam Rze”, 28.01-03.02.2013, nr 4
- ✓ *Z Bogdanem Klichem minister obrony narodowej, rozmawiają Artur Goławski, Lech Mleczko, Marek Sarjusz-Wolski*, „Polska Zbrojna”, 04.01.2009, nr 1
- ✓ *Z dr. Grzegorzem Kwaśniakiem, byłym pracownikiem naukowym Akademii Obrony Narodowej, specjalistą w zakresie polityki i strategii bezpieczeństwa. Nie psujmy wojska*, „Uważam Rze”, 28.01- 3.02.2013, nr 4

Opracowania:

- ✓ *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI w. Wyzwania i strategię*, red. R. Jakubczak, J. Flis, Warszawa 2006
- ✓ *Działania nieregularne w erze globalizacji*, red. R. Jakubczak, M. Minikina, Siedlce 2011
- ✓ Jakubczak R., Gąsiorek K., Królikowski H. M., Marczak J., *Działania nieregularne. Elementy strategii bezpieczeństwa narodowego Polski*, Warszawa 2011
- ✓ Jakubczak R., Marczak J., *Obrona terytorialna Polski na progu XXI w.*, Warszawa 1998
- ✓ Jakubczak R., *Obrona terytorialna III RP. Strategia, sztuka operacyjna, taktyka. Militarne bezpieczeństwo Rzeczypospolitej Polskiej u progu trzeciego tysiąclecia*, Warszawa [b.d.w.]
- ✓ Jakubczak R., Marczak J., Gąsiorek K., Jakubczak W., *Podstawy bezpieczeństwa narodowego Polski w erze globalizacji*, Warszawa 2008
- ✓ Jakubczak R., *Współczesne wojska obrony terytorialnej*, Warszawa 2002-2014
- ✓ *Koncepcja systemu obrony terytorialnej*, AON, Warszawa 1998
- ✓ Marczak J., *Koncepcja strategiczna Obrony Terytorialnej Polski w XXI w. (Wizja strategiczna Obrony Terytorialnej Polski 2008)*, Warszawa, 30.06.2008
- ✓ Marczak J., Pawłowski J., *O obronie militarnej Polski przełomu XX-XXI wieku*, Warszawa 1995
- ✓ Marczak J., *Ocena strategiczna stanu zdolności organizacji wojskowej Polski (2008) do wypełniania priorytetowej misji zapewnienia skutecznego odstraszenia, ochrony i obrony terytorium Polski oraz realizacji zadań obrony wspólnej NATO*, Warszawa, 20.06.2008
- ✓ Marczak J., *Strategiczna ocena działań zmierzających do zniesienia powszechnej obowiązkowej służby wojskowej w Polsce w 2008 r.*, Warszawa, 10.06.2008

- ✓ Marczak J, Jakubczak R., Łuczak M., Gąsiorek K., *System obrony terytorialnej III Rzeczypospolitej Polskiej*, „Zeszyty Naukowe AON” 1998, nr 1(30)
- ✓ *Rola organizacji proobronnych w systemie bezpieczeństwa państwa*, red. A. Tomczak, Warszawa 2016
- ✓ Szeremietiew R., *Obronić Polskę*, Warszawa 1997;
- ✓ *The Military Balance, The International Institute for Strategic Studies*, Oxford 1997-2002